

**XX. reál- és humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
(ETDK)**

Kolozsvár, 2017. május 18–21.

„DUMAKAVICS” az erdélyi humor társadalmi mezője

Szerző:

György Botond

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Szociológia és szociális munkás képző Kar,
Szociológia szak, alapkézés III. év

Vezető tanár:

dr. Péter László egyetemi adjunktus,

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Szociológia és Szociális munkás képző kar,
Magyar Szociológia és Szociális munkás Intézet

Tartalom

Bevezetés.....	3
Tükörkép a világról	4
A humor mezején	5
Történeti előzmények.....	6
A humorműfaj kisfia a Stand Up Comedy	7
A Dumaszínház –a magyar stand up comedy otthona.....	8
Vicctilalom	9
Módszertan	11
Az erdélyi humor kezdetei	12
Az erdélyi humor intézményesülése.....	14
Az Erdélyi humor mező	15
Szereplők.....	16
Csoportosításuk	17
A . Szervezési forma szerint:.....	17
B. A piacon való elhelyezkedés szerinti megoszlás:	18
C. Műfajilag:	18
A mezőn belüli szabályok	19
A mezők határai.....	20
A mezőn belül hierarchia	22
Tematikák.....	24
Egyenlőtlenség	25
Motivációk	25
A humor, mint munka:	26
Következtetés:	28

Bevezetés

Amennyiben a társadalom legkisebb csoportját vesszük alapul, lehet egy baráti társaság, egy osztály vagy bármilyen közösség, jó melegágya lehet az a humornak. Számtalanszor találkozunk azon kijelentésekkel az egyszerű és legszürkébb hétköznapiakban is, hogy a társas kapcsolataink folyamataiban felbukkan a kijelentés: „*Erről jut eszembe az a vicc, hogy...*” vagy „*nem tudom ismeritek-e*” illetve helyzettől függően „*ez olyan, mint a viccbe, hogy...*”. (Papp, 2009) dr. Szalay Károly, József Attila díjas író 1970-ben megjelent: A komikum breviáriuma (esszé és antológia) című könyvében a humor sajátosságai között említi és sorolja be a komikum esztétikai, szerkezeti sajátosságai közé, amely a feszültségek, ellentmondások feloldására, kiegyenlítésére szolgál. A társadalomban és kisebb közösségekben a humor egyfajta tükör, amely aktuálisan mutat rá társadalmi problémákra, emberi magatartásokra, technológiai változásokra, szokásokra és élethelyzetekre. (Szalay, 1970) A feltevésem, hogy a szóban forgó tények, hogy ugyan így, az erdélyi társadalomban és az erdélyi humorra is vonatkoznak, éppen ezért vállalkozom arra, mint társadalom tudományt hallgató diák és egyben az erdélyi humoristák oszlopos tagja, hogy megfigyeléseimmel és az elemzett interjúimmal leírjam az erdélyi humor társadalmi mezőt, és azokat a jelenségeket amelyek ezek köré felépülnek, teszem ezt legjobb szakmai tudásomhoz mérten, a teljesség igénye nélkül. A dolgozat vázát olyan fontos összetevők alkotják, hogy milyen előzménye van, hogyan változnak a tematikák, mekkora populációról beszélünk, hogyan csoportosíthatók, hogyan alakult a hierarchia, illetve meddig nyúlnak a mező határai. Ez egészül ki elméleti alapokkal és a szakirodalom helyes felhasználásával. A tematika és témaválasztás személyes kötődésnek köszönhető, ugyanakkor még nem kutatott terület, és a feltáró jellege számos társadalmi csomóponthoz kötődik, olykor latens társadalmi problémákra, vagy éppen kulturálisan sokatmondó, de erre majd a későbbiekben részletesebben kitérek.

Tükörkép a világról

Nem szükséges vitát generálnom arról, hogy a humornak milyen fontos szerepe van a társadalomban. Mégis elengedhetetlennek tartom, hogy néhány érvről említést tegyek, amely nem feltétlenül szociológia, de szorosan összekapcsolódik a társadalom működésével. A következőkben tehát, pszichológiai, pedagógia, kommunikációs és történelmi érvek alapján mutatnám be fontosságát, amelyek mind hozzájárulnak, és szociológiai tényezőkké válnak.

A pszichológia területén a legismertebb humorelmélet Sigmund Freud nevéhez fűződik. Az általa kidolgozott elképzelés a humor pszichológiájával foglalkozó empirikus munka és elmélet a XX. század elején. Szerinte a biológiai szükségletek kielégítése az emberek alapvető célja és ezek a vágyak különböző formában hatást gyakorolnak a viselkedésre. Ennek a belső pszichológiai munkának, amely folyamatosan jelen van, része a humor, amely főként intrapszichés funkciót lát el, valamint képes a szorongás szintjének szabályozására. Az esetek többségében a stresszteli élethelyzetekben jelennek meg, amikor általában az emberek negatív érzelmeket élnek át, ez akár félelem, szomorúság, fájdalom vagy düh is lehet. (Freud, 1982) A humor komplex, fiziológiai alapokra helyezve egy interakciós jellege az érzelmeknek. Eredménye egy olyan érzelmi megnyilvánulás, amely mosollyal és nevetéssel jár együtt. (Berlyne, 1972) A humor a társas kommunikáció egyik formája, amely által kiváltott elmeállapot a társas helyzet teljes újraértelmezéséhez vezethet. Megváltoztatja a szituációra az értelmezési kereteket és korábban használt sémákat emellett az egyén könnyedebb és szociális közegét sem érzi fenyegetőnek. (Godkewitsch, 1976)

Diákéveink alatt számtalanszor találkoztunk olyan pedagógusokkal, tanárokkal, akik természetüktől fogva szerettek elsütni néhány poént, olyannal is találkoztunk, akik így éppen aknamezőre lépve égtek le, viszont a diákok többsége nevetett a viccen, sokszor talán nem is a csattanón, hanem sokkal inkább azon, hogy a tanár szájából hallani. Talán nem tulajdonítunk neki túl nagy jelentőséget, mégis nagy szerepe van a pedagógiában. A humor elsősorban a már sokat emlegetett stressz oldás egy lehetséges módszere, életszemléletük pozitívabbá tétele az iskolában is, mégis hiányzik a didaktikai alapelveket rögzítő munkákból. A nagy változás a demokrácia beköszöntével érkezett, amikor a kereskedelem liberalizálódott és az ember áruvá vált, ezáltal olyan következmények lettek, amely által a tudás átadásának váltani kell(et). Javít az eladhatóságon és az adott élethelyzetekben előnyök születhetnek belőle, beolajozza az életet. Viszont a humor kettős kell legyen, nem csupán szórakoztat, felhívja a figyelmet, hanem motiválónak kell lennie és az igazságot tükrözze, mert mindez hozzájárul a tanuló személyiségéhez. (Pap, 2006) A humor dimenzió lehet érzelmi, amelynek forrása az öröm,

meglepetés, feszültségoldás, lehet értelmi, amely kontraszt, többes jelentés vagy inkongruitás ugyanakkor lehet szociális jellegű is, ahol a dominancia, ellenségeskedés, destrukció alapozza meg. Nyilvánvalóan ezek keveredhetnek és ezek között átjárás is megfigyelhető. A nevetés amelynek lényege a feloldódás és a lelki egyensúly szinten tartása lehet pozitív vagy negatív módú, értem ez alatt, hogy nem mindegy, hogy vicces vagy nevetséges. (Bagdy-Pap, 2004)

A hétköznapi beszédben vagy éppen a reklámszakmában fontos szerepet tölt be, így a humort külön kell tárgyalnunk a kommunikációban. A humor élvezete és megértése az emberi kogníció olyan jellegzetessége, amely megkülönböztet. Szeretik saját magukat annak tudni és a körülöttük lévő kapcsolatokat. A megértésének honorálásaként nevetést váltunk ki, így válik kommunikációs eszközzé. A nevetés nagyon hatékony érzelemkiváltó eszköz, a verbális kommunikációnál jóval hatásosabban tudjuk informálni a környezetünket. Az emberi kommunikáció szerves részévé válik, hiszen az érzelmekkel átítatott aktusokat és poénokat sokkal őszintébbnek tartjuk, így erre fektetjük a hangsúlyt. Egyik fő funkciója a társas kapcsolatok fenntartásában rejlik. (Tiszlár, 2016)

Emellett pedig kiemelkedő szerepet kap a nyelvtanulásban, főként magasabb szinten. A nyelv strukturálja, hatással van a nyelvi humor fajtáira, ennek értelmében különbségek adódnak majd nyelvek között – főként a szóviccek esetében. Ezért is felel meg magas nyelvi kompetenciának, ha az adott nyelvben a vicceket értjük. (Lendvai, 1996)

A humor mezején

Dolgozatomban kulcsszerepet tölt be az, hogy azt a társadalmi jelenséget, amelyet a humor előidéz, fő szerepet szentelve a később megjelenő, nagy népszerűségnek örvendő Stand Up Comedy-nek, hogyan néz ki és alakul strukturálisan. Ennek magyarázatához a mező elméletet használom, számos érv mentén. Tudva, hogy gyakorlatilag szimbolikusan az egyének különböző körökben helyezkednek el, amelyek érintkeznek más ilyen körökkel, és a résztvevők száma pedig változik. A mező kialakítása, ahogy a vallás esetében az üdvjavak monopolizálásának következményeként tudott és hajtott végre a papi testület, úgy a humor társadalmi mezejének középpontjában a humoristák kötődnek leginkább, bár ez gyakran érintkezik akaratlanul a politikai mezővel is és hatalommal, megjelennek a pólusok, és van egy töke ami meghatározza a mezőt és befolyásolja valamint megfigyelhetők érdekek amelyek hatással vannak a viszonyokra. Ez alapján a társadalom differenciálódik, így bizonyos társadalmi pozíciók közötti viszonyok milyensége és sajátos logikája különbözteti

meg, saját szabályokkal rendelkeznek, ahol a küzdelemnek nagy szerepe van, viszont főként a mezőkön belüli harcokon van a hangsúly. (Bourdieu, 1978) A társadalmi térképe a mezőkről, amely prezentálja a kapcsolatok közötti pozíciókat, és lehetőséget nyújt akár hálózatelemzésre is. Mezőelmélete gazdasági, kulturális, szimbolikus és társadalmi jellemzők alapján helyezi el a cselekvőket, de nem áll itt meg, hiszen ezek a mezők kiterjednek a társadalom különböző területeire. A cselekvők társadalmi pozícióért folyó versenye kerül előtérbe, amely megteremti ennek szerkezetét, és a rendelkezésükre álló tőkétől függően helyezi el. A mező strukturálja objektív viszonyok hálózata vagy konfigurációja. (Bourdieu, 1992:97) Jól szemlélteti a játéktér azt a folyamatot, amelyet a mezőelmélet magába foglal, a rendelkezésre álló tőkével a mezőn belül történő harc és verseny, a megadott szabályokkal történő játszma, és a felállítható hierarchia ellengethetetlen kellékei.

Történeti előzmények

A modernkorban megjelenő humor alapját elsősorban az irodalom gyökerei adták, ahol később a meglévő humoreszket, rövid történeteket, komédiát a színházzal összekapcsolódva születtek meg azok a darabok, amelyeket színpadra vittek. A magyar irodalomban is számos képviselő jelenik meg, akihez a humor hozzá kapcsolódik, az egyik ilyen elengedhetetlen szereplő Karinthy Frigyes, aki minden műfajban alkotott maradandót, de a Tanár úr kérem és az Így írtok ti vagy a Görbe tükör című művei hatással voltak a napjaink humorkultúrájára. Nagyságban valószínűleg nem, de korban megelőzi és nevével fémjelzett a leghumorisztikusabb író a magyar irodalomban Hamvas Béla. A humorisztika, amely nem csupán viccelődés, ironizálás, tréfa hanem ennél több, mivel az említettek valami kívülállás jegyében történnek-rendszerint. Fő eszköz az irónia, amely a tökéletesség nevetése a gyarlóságon, olyan mentális formula, mint a gög és a részvét. A humor a személy és a szabadság ismertetőjele, elengedhetetlen eleme az önkritika és „*az egyetlen sav, ami a realitást oldja*”. (Czakó, 2012)

Kulturálisan bele van kódolva az identitásba, sőt felülemelkedik a nehézségeken és amennyiben magyar nyelvre fordítanánk a humor szót, a legjobb kifejezés az lenne: túlélés. (Maksa, 2008)

A magyar humor kezdetén az irodalom perfúzió csövén át a színház lélegeztette, viszont később 1962-ben történt a fordulat, ami az intézményesítés alapkövét letette. Marton Frigyes rendező és színházigazgató, aki előző éveiben a Vidám Színpad, majd a Petőfi Színház

rendezője volt később viszont a Magyar Rádió rendezői státuszát töltötte be ezáltal szerkesztő és rovatfelelős feladatköröket is el volt látva. Megalapította a Rádiókabarét, majd később munkatársaival indították el a Humorfesztivált. Nem véletlen tehát, hogy a magyar humor legnagyobb elismerésül szolgáló díjat, a Karinthy gyűrűt, amelyet minden év június 25-én (Karinthy Frigyes születésének évfordulóján) adnak át, 1975-óta a mai napig, ő kapta meg elsőként ezen elismerést. A Mikroszkóp színpad főrendezője, később igazgatója volt 1970 és 1985-ig, ezalatt az évek alatt felfedezője-megalkotója volt a magyar humor jeles személyiségeinek köztük: Hofi Géza, Koós János, aki táncdalénekes de számtalan humoreszokban aktív résztvevő vagy akár a Markos-Nádas duó. A Rádiókabarének volt egy elődje, amely ugyancsak a Kossuth Rádió humorműsora volt, amely 1925. december 1-je óta készült, ezt váltotta fel a Marton Frigyes-Szilágyi György által létrehozott műsor, majd 1974-ben meghirdette a Rádió Kabarészínháza az első Humorfesztivált, amelynek nyertesei: Farkasházy Tivadar, Sinkó Péter és Boncz Géza. A rádióban nagy népszerűségnek örvendő műsor hosszabb időintervallumot kapott, és évről évre díjazták az évben a legtöbbet tett humoristát a Karinthy gyűrűvel, köztük az említettek valamennyike, továbbá Hofi Géza, Somogyi Pál, Sas József, Nagy Bandó András, Selmeczi Tibor, Kern András és sokan mások. A Humorfesztivált Magyarországon területén nyolcévente szervezik meg, sokkal inkább szűkebb körű, szakmai és nem eladhatóság alapon működő eseménysorozat, ahol az ifjú tehetségek mutathatják meg magukat. 1998-ban jött az-az áttörés, amikor a díjakat különválasztották, szerzői illetve előadói díjra. A szerzői díj egyik nyertese Litkai Gergely – aki reformátorként intézményesíti a Stand Up Comedy-t Magyarországon, mint olyan, a Dumasínház megalapításával. Viszont érdemes áttekinteni, hogy miben is más a Stand up comedy attól a humortól, amit mi ismerünk.

A humorműfaj kifizia a Stand Up Comedy

Külön részt szentelek az említett vállalkozásnak, amely intézményesítette a Stand Up Comedy-t Magyarországon. Napjainkban gomba módra jelennek meg és nőnek ki magukat egyszerű szórakozóhelyek, vendéglátóegységek és válnak színházzá ily módon. A műfaj lényege, hogy a humorista egyedül a színpadra kiállva adja elő történetét, mondanivalóját legtöbbször kellékek nélkül, egyedüli társa a mikrofon. Igazán merész vállalkozás a közönség megneveztetése akár saját, vagy fiktív történetek elmesélése útján. Különbségek jelennek meg a színház és a stand up között, hiszen szembevetve, hogy a díszlet sok esetben egy egyszerű

függöny, a jelmez a hétköznapi viselet, de talán ami a legfontosabb, hogy a mondanivaló nem standard. Tömegszórakoztatássá igazából a hetvenes években vált amerikai fundamentummal, majd jött az első televíziós műsor Saturday Night Live névvel, ami később nem csupán a mennyiség miatt rontott a minőségéből, hanem az internet megjelenésével tértek át az emberek. Folyamatosan változik, és a közönség csiszolja tökéletesre a fellépő egyszerű történetét. Sokszor pedig nem kímélve a fellépőt szól oda, vagy kiabál be éppen. A magyarországi humoristák egyetértenek abban, hogy a magyar Stand Up Comedy letétese Hofi Géza volt. Számtalan teltházas estjével, már a nyolcvanas években előkészítette a terepet, a műfaj követőinek sajátos humorával. 1960-ban a debreceni Csokonai Színházhoz szerződött, majd később főként parodistaként három év elteltével Budapestre tért vissza, ahol működési engedélyt kérelmezve járta az országot. Később a Rádiókabaré és a Mikroszkóp Színpadhoz szerződött. Maradandót alkotott, abban az értelemben, hogy egy emberként megjelenve a színpadod, élethelyzeteket és örökérvényűt hagyott hátra. Sőt úgy, hogy sok esetben ma is aktuálisak azok a poénok, amelyek elhangzottak: „*A korrupció az, amiből kihagynak.*”- így tehát nem csoda, hogy a mai Stand Up Comedy humoristái nagy elődként tisztelegnek előtte. A műfaj mondhatni találkozás a végletekkel, egy-egy fellépés útján: olykor fenn járunk a csillagok között, mintha miénk lenne, a világ- máskor pedig mintha meztelenül állnánk a színpadon, és a kínos csend tér uralomra, a nevetés helyett. A hagyományt továbbvive a kortárs humoristák közül fontos szerepe volt Fábry Sándornak vagy Hajós Andrásnak, aki szintén etalon volt. És a 2000-es években jött a váltás, megjelent az új generáció, a Stand Up Comedy, egy csóré mikrofonnal a vállalkozó a nép előtt, megalakult a Dumasziínház.

A Dumasziínház –a magyar stand up comedy otthona.

2003 őszén nyílt meg Budapesten a VII. kerületi Godot kávéházban, Sáfár Zoltán, Aradi Tamás és Litkai Gergely irányításával, ez utóbbi napjainkig is az intézmény igazgatója, de egyben kiváló humorista, mi sem bizonyítja jobban, mint, hogy mindössze 24 éves megkapta a Karinthy gyűrűt. A premieren, amikor először debütált a műsor, Fábry Sándor, Réz András, Hajós András, Badár Sándor, Szőke András lépett fel. A kezdeti fázisban kis létszámú közönség előtt léptek fel a fellépők, és folyamatosan keresték az újabb tehetségeket, arcokat. A műfajt könnyedén népszerűsítette az akkor megszületett televíziós műsorok, kezdetben az Esti Showder Fábry-val, ahol erre nyílt lehetőségük valamennyi fellépőnek, majd a Showder

Klub, majd a Comedy Central Bemutatja című Stand Up Comedy műsorok adtak teret. A korábbi humoristák nehéz szívvel vették tudomásul a váltást, sőt deviáns volt, hogy a humor nem politikai volt. A társulat első fellépői, akik mára a „nagyok” korábban Fábry gag csapatában dolgoztak íróként, köztük: Kőhalmi, Aranyosi, személyes megkeresésre került Hadházi, Kovács András Péter, majd Bódócs Tibor, Kiss Ádám is csatlakoztak. A kezdetek nehézséggel indultak, olykor az nehézséget jelentett, hogy a kávéházban csendet lehessen teremteni, viszont egymás fellépései rendszeresen eljártak, akkor is, ha nem léptek fel, ezt követte egy beszélgetés, ami műhelymunkaként folyt, sőt a közönséggel együtt jöttek rá, hogy mi ez a műfaj. A munkafázis elején Litkai fogadóórát tartott, és segített felkészülni a fellépőknek, osztályfőnökként próbálta kézben tartani a humor alakulását. A társulat tovább bővült a F fiatal Félőrültek Fesztiválja tehetségkutató keretein belül, amely szintén a Godot Dumasínház¹ eseményeként jelent meg. Mellette mindenki a civil életét csinálta és hétvégeként léptek fel. Franchise rendszerben az ország különböző részein nyíltak Dumasínházak, a fővárosban három, továbbá 55 vidéken működő Dumasínház Ajkától-Zalaegerszegig, ahol vetésforgó módjára a fellépők havi rendszerességgel, télen gyakrabban lépnek fel. Jelenleg 21 állandó tagja van a társulatnak, és több mint ennyi vendégfellépői, akik között akad humorista, színész vagy énekes is. Visszatekintve a tizennégy évet kijelenthetjük, hogy vagy beépítette az akkor neves humoristákat, vagy felőrölte és töretlen népszerűségnek örvend. (Koncz, 2013)

Vicctilalom

A történelem folyamán számtalanszor találkoztunk olyan jelenségekkel, amikor a hatalom a visszaélése a nép hátán csattant. A kommunizmus politikai ideológiája által, a mozgalom elsősorban osztály nélküli társadalom megvalósítását szolgálta. A marxi alapokon fekvő kommunista párt pedig töretlennek tűnt. A társadalom viszont kapott egy rést, amelyen keresztül lélegezni tudott, ugyanakkor ma fontos leíró jelleget ölt a korszellemét tükrözve, ez pedig a humor volt, a kommunista viccek, humoreszkek, szójátékok. Ben Lewis 2008-ban ezeket gyűjti egy könyvbe. *„A hiányok ellenére, hogy lehet, hogy a WC-papír Kelet-Németországban mindvégig kétrétegű volt? – Mert mindenről másolatot kellett küldeniük Moszkvának!”* A politikai kísérlet legkiemelkedőbb és szembetűnőbb problémáira hívja fel a

¹ Dumasínház: www.dumasinhaz.hu illetve Dumadoku 10-éves a Dumasínház c. film

figyelmet. A titkosrendőrség „szekuritáté” tevékenység, kényszermunka, bebörtönzés és letartóztatás csak néhány fontos eleme a kornak. Nem beszélve azokról az üzletekről, amelyek üresen állt, a gazdaságról és az állami befolyásról. A XX. század olyan részét próbálja meg elmondani, amely talán a legsötétebb, a legszebb műfaját választva, humorral, vicceken keresztül. Karikatúrán és vicceken keresztül, valós társadalmi problémák. *„Mi hidegebb, mint a hideg víz? – A meleg víz.”* Két rövid mondatban az adott kor egy olyan jellemzője, amely fontos társadalmi problémát jelentett sokak számára a megfelelő higiéniai és tisztálkodási feltételekhez. A Szovjetunióban 1933-ban az SZKP központi bizottsága előtt nyilvánították bűncselekménynek. Viszont nem ez volt az egyetlen, amely tilalmat kapott, (pl. gondolok itt az egyházra), ennek ellenére a második nyilvánosságban még is helyet kapott, baráti, családi vagy munkahelyi kapcsolatokban gyakran ejtettek el olyan történeteket, vicceket, amely tükrözte azt a helyzetet, ami fennállt. Mentőöv szereppel bírt, nem csupán reményt adott és a nehéz hétköznapi fikarcnyi örömet, hanem lehetőséget adott leírni egy társadalmi problémát. A kor egyik legjelentősebb és maradandóbb hétköznapi problémáját jelentették a végetnemérő sorok és a termékek, amelyekre éveket kellett várni. Az egyik ilyen vicc, ami jól tükrözi ezt: *„Egy munkás autót akar vásárolni, kifizeti az árát-majd így szól az eladó: Tíz év múlva szállítjuk! A munkás érdeklődő tekintettel kérdez vissza: Délelőtt vagy délután? Önnek nem mindegy? Úgy is csak tíz év múlva esedékes. Az a helyzet, hogy délelőtt a vízszelző jön.”* Nem minden vicc volt vicces, mégis hozzá tartozott a hétköznapihoz és egyre vártuk az újabbakat. Azaz időszak önmagában egy „vicc” volt, talán ez az oka, hogy ennyi nagyszerű történet született meg. Nem maradhatnak el a kor nagy alakjai, Lenin, Sztálin és hazai vizeken Ceasescu sem. A korszak végével ezek a viccek nem szűntek meg bár többsége a kor milyenségét tükrözi, találkozunk köztük olyannal, amely az évek során átíródott és aktuálisá tették valamilyen formában. (Lewis, 2008)

Gondolhatnánk azt, hogy ez egy egyedi eset, de ez koránt sem igaz. A viccek köztünk élnek. A problémákat úgy tárják fel, hogy első látásra, észre sem vesszük azokat, legyen az vallási, etnikai vagy többség-kisebbség kérdése. A vallási vonatkozású viccek, főként összehasonlításban jelennek meg: a katolikus, a református és az ortodox-mesélik mifelénk. Viszont talán a magyar kultúrában is nagy hagyománya van a zsidó vicceknek- az emberi hibákat felnagyítva vagy éppen sztereotípiákra építve fel történeteket, hogy mennyire spórolnak, vagy verik a pénzt a fogukhoz nem tisztem elmondani, de a zsidó humorról mégis csak szót kell ejteni, főként vallási és kisebbségi téren is. A humor és az önirónia, egymás ugratása hozzájárul a zsidó közösség életéhez és válik természetes velejárójává az egyházi életnek. A legtöbb viccet sok esetben csak azok értik, akik benne élnek, másnak hiába is

mesélnéd - de tény, hogy minden népnek meg van a maga humora. A probléma ott kezdődik amikor magyaráznod kell, hogy miről szól, nem csupán a nyelvfordításban rejlik az oka. Elválaszthatatlan mindentől és elmondanak mindent rólunk. *„Mózes sétál a sivatagban kezében a kőtáblák. Arra felé sétál a rabbi, ekkor Mózes így szól: Első parancsolat...Közbevág a rabbi: Mennyi egy parancsolat? Mózes válaszol: Ez ingyen van! Mire a rabbi: akkor kérek tízet!”*

Az élő humor kutatásával bármennyire nehéz rájöhetünk, hogy miből táplálkozik és mibe ágyazódik, honnan hova tart. Mely identitások és léthelyzetek kapcsolódnak hozzá, valamint annak módja is napvilágot lát, hogy az élethelyzetekre, identitásra és kulturális stratégiákra, hogyan reflektál az adott közösség. A feszültségoldó szerepe itt is kiemelkedik, az isteni büntetés helyett lélektanilag biztosítják a derűs megélését. Meghatározó motorja lelki és mikro társadalmi kovásza a közösségi életnek. (pl. Bethlen téri zsidó közösség) Nem csupán minta és valóság közötti konfliktushelyzetből fakadó feszültségek védőoltása, hanem ennek a mintának a közösségi együttlét és alkalmak megélése és kifejezése a cél. (Papp, 2009) A tematikát tekintve vallási téren, de általában véve egy kettős mérce, vicc vagy komoly dolog? Mindössze egy vékony hajsza választja el. Ahogyan Albert Einstein mondta: *„A világon két dolog végtelen, a világegyetem és az emberi hülyeség, bár az elsőben nem vagyok teljesen biztos.”*

Módszertan

Kutatásomban az erdélyi magyar „main stream” humorral kereskedelmi tevékenységért foglalkozó egyénekre fogok összpontosítani. Módszertanilag egy leíró jellegű empirikus kutatás, amely kvalitatív, azaz minőségi módszert használ fel. Kizáró jelleggel ez volt a legkézenfekvőbb módszer amely a rendelkezésre állt, hiszen kapcsolati tőke révén lehetőségem adódott hozzáférni ezen személyekhez. Elsősorban az említett szereplőkkel életút interjú készült, amelyben egyfajta rálátás nyílt, hogy kik a szereplők, honnan érkeztek, milyen családi környezetben éltek és nevelkedtek továbbá az rálátás nyílik az iskolai végzettségre és arra, hogy ki mivel foglalkozott korábban. Ezt kiegészítve, magát a folyamatot is lehetőségünk van leírni, hogy hogyan váltak „humoristává” és mit gondolnak jelen pillanatban arról ami Erdélyben történik a magyar humorral. Az egy tucat interjúból jelenleg 7-et sikerült elkészíteni a legsikeresebb erdélyi humoristákkal, amelyeket szegmentálva felhasználtam a dolgozat elkészítéséhez. Fél strukturált interjút használtam, három fő

témakört érintve: a. személyes jellegű (amely a környezetre, gyerekkorra összpontosít) b. a humorral kapcsolatban (szakmai, többnyire a motivációkra tér ki, hogy néz ki jelenleg a piac, milyen tematikákról beszél) c. eseményekkel kapcsolatosan (megrendelők, események, helyszínek és körülmények, fellépési díj). Az interjúkat próbáltam egyénre szabni, sok esetben így volt releváns, főként, hogy az interjúalanyok között voltak akik „létrehozták” és intézményesítették a humort Erdélyben.

Empirikus anyagként Koncz Csaba 2013-ban megjelent könyvét is felhasználtam, amely 31 életút és szakmai interjút gyűjtött össze a magyarországi Dumaszínház társulat humoristáitól, köztük 4 erdélyi humoristával is. (Koncz, 2013) Ennek felhasználása elsősorban a magyar Stand up Comedy kialakulása és összehasonlításra szolgál a jelenlegi magyar humor helyzete Magyarországon és Erdélyben.

Emellett pedig egy egészen résztvevő megfigyelő módszer is a dolgozatom részét képezi, ugyanis ennek a csoportnak szorosan a részét, ha nem is a magját képezi a személyem, amelytől nem tudok elvonatkoztatni, de igyekszem mindvégig objektív maradni e tekintetben. A feladat sokkal korábban elkezdődött és a dolgozat befejeztével nem ér véget egyfajta „morzsagyűjtés”. (Papp, 2009) Folyamatosan alakítják a mező szereplőit, illetve a szomszédos mezők.

A vizsgálat főcélja egy leíró jellegű kutatás, a Geertz-i fogalommal élve „sűrű leírás”-ra hasonlít, amely az említett kérdésekre egyfajta választ adhat. (Geertz, 1994) Bár teszem ezt a teljesség igénye szerint, hiszen ez talán csak a közönség nézőpontjával válhatna igazán egyöntetűvé és egésszé.

Az erdélyi humor kezdetei

Irodalmi és színházi előzményekre itt is adódik példa, akikhez a humor közel állt, hiszen színházi téren a komédia műfaja és kisebb műkedvelők, színházi csoportok közösségi eseményeken, bálokon erősszeretettel igyekeztek a hangulatot jobbá tenni. A családi események egyik kiemelkedő eseménye a házasságkötés volt Erdélyben ahol a humor helyet kaphatott. Az esküvő amelyet ünnepi vacsora és lakodalom követett élő vízforrása volt a különféle jókedvre derítő személyeknek, ahol három fő kategóriát szükséges kiemelnünk: tiri hazai, tréfás ember illetve a lakodalmas gazda vagy más néven a vőfély. A tiri hazai már megjelenése tükrözi a vicces jelleget, a napjainkban főként állmenyasszonyként ismert középkorú, vagy idősödő hölgy tölti be ezt a szerepet, kezében művirágot és műbabát tartva,

spontán rögtönzött szövegekkel kacagtatja a kikéréshez érkező vőlegényt és násznépet. A tréfásember, az esetek többségében hujjogató asszonyok tömege is lehet, akik a lakodalmos menet közepette ordítanak be vicces rigmusokat, amelyeken a menet nevet. Pl: „*Fogadjunk egy liter borba, a menyasszony ki van fúrva.*” A lakodalmos gazda vagy vőfély, ma már ceremóniamesterként ismert személy a lakodalmat a kezében tartva, vigyázza a szervezési kérdésekre, konyha, zenészek, vendégek, újpár illetve a fő feladata a vendégek szórakoztatása, viccei és rigmusos versei töltik ki a szüneteket. (Balázs, kézirat)

A hagyományokon túl mégis nem ez volt az erdélyi humor „születésének” igazi kezdete. A '89-es rendszerváltás után a humormagot két fiatalember ültette el: Gáspárik Attila- Nagy István duó. Ennek fő forrását a dolgozatom gyakorlati részéből sikerült feltárni, alapját a szereplőkkel készült interjúk adták.

A két tagú társulat megalakulása szorosan összekapcsolódik a rendszerváltással, a hirtelen megnyílt lehetőségekkel, hiszen „hirtelen mindent lehetett” politikai pártot, diákszervezetet, társulatot. Nem véletlen, hogy a színházi világgal szorosan összekapcsolódó műfajról beszélünk, hiszen Gáspárik Attila nagyváradi és Nagy István Temesvári születésű, de Színházi végzettséggel rendelkező személyek, akik kezdetben önmaguk szórakoztatására kezdtél el a szocialista világ adta garzon lakásába. Az áttörést gyakorlatilag a telekommunikációs eszközök jelentették: főként a rádió és televízió: „*Nagy István bevágódott a rádióba és mesélte, hogy milyen viccesek vagyunk otthon, majd megjelent Snaider Tibor, aki a bukaresti TV magyar adásánál dolgozott, hogy kellene valami vicceset csináljunk a TV-nek.*”

Kezdetben a műfaj többnyire paródia jelleggel bírt, ahol más személyeket, ember típusokat figuráltak ki. A magyarországi humor kialakulását is meghatározta a rádiókabaré megjelenése, ugyanez az erdélyi humorra is elmondható. Jászberény Emese a Marosvásárhelyi rádió megbízásából felkérte Gáspárik-Nagy duót, hogy ők készítsék ezzel megalapítva az Erdélyi Rádiókabarét. A nagy sikert követte az első szerződés, amelyet fix fellépési díjjal és rögzített műsoridővel íródott. „*Nyolcszor léptünk fel Csíkszeredába egymás után, mindig telházzal, szerintem ez ma elképzelhetetlen.*” A kezdeti fázisban szervezeti nehézségeket jelentett, hogy nem voltak szerzői jogok. Konfliktusokat jelentett a színházi világ és a hirtelen felbukkanó humortársulat. A színházi világ nem ismerte el mint szakmai tevékenység, majd a társulaton belül generálódtak nézeteltérések, amelynek az alapját a megújulás jelentette, hiszen a mennyiség a minőség rovására ment. Ez a folyamat a sikeres duó kettészakadásához vezetett, így hagyta abba Gáspárik a humorról való foglalkozást, de megmaradva a színházi világban, napjainkban a Marosvásárhelyi Színház igazgatója, illetve

Nagy István megmaradva a humor területén színházi csoportot hozott létre, akik a politikai kabaré műfaját relatíve erősítik Erdélyben. A közös munka 5-6 év tevékenység rendkívüli nagy népszerűséget hozott, fellépési lehetőségek hazánkban, de még Amerikában is. Időközben jelentek meg már lapok, amelyeknek fő témáját adta. (Pl: Fakutya Fehér József szerkesztésében, Nagyvárad, 1990)

Az erdélyi humor intézményesülése

A Gáspárik és Nagy István duó lendületet adott a rendszerváltás után, példát statuálva és népszerűsítve a humort, hogy ez egy járható út. Névtelen és ismeretlen fellépők látva ebben potenciált vágtak bele, sőt néhol csupán önszórakoztatás vagy a közösségi eseményeken való szereplési vágy hajtotta motivációkból. Így volt ez Zilahon is a „humor gettóban”, meglepően nagy számban jelentek meg humortársulatok, már-már ciki volt, az ha valaki nem volt tagja egy humor társulatnak. Pl: Pihentagy humortársulat – Porcsalmi Bálint vezetésével a mai RMDSZ ügyvezető elnöke valamint a Gonosz Agymosók Egyesülete – amelyet Bálint Ferenc (Szomszédnéni) hozott létre ily módon.

Ezek az amatőr humortársulatok egymással versengve léptek fel és szerveztek kisebb humoresteket, kezdetben nem saját szövegekkel léptek fel, a fellépési lehetőségek száma így is alacsony volt, iskolai eseményeken léptek fel. (Gólyabál, Ki mit tud?)

„Később mivel túl durvának találták a Gonosz Agymosók Egyesülete nevet, így találtam ki a Szomszédnéni Produkciós Iroda nevet, a lényeg, hogy mindenképp három szó legyen. Azt akartam, hogy legyen egy komoly része, ebből lett a Produkciós Iroda, viszont elakartam venni az élet valami banális dologgal, majd elé tettem a Szomszédnénit – így teljesen értelmetlen.”

A valódi intézményesülést a Szomszédnéni Produkciós Iroda megalakulása jelentette, amelynek helyszínét Kolozsvár adta és a szívét az egyetemista élet rugalmas lehetőségei. A társulat kezdetben háromtagú volt: Bálint Ferenc, Bordás Szabolcs (Bordáska) aki még Zilahon is tagja volt a társulatnak, majd egy közös ismerős révén csöppent bele Tóth Szabolcs Csíkszeredai születési akkor egyetemi hallgató a társulatba.

A lokalitás nagy szerepet töltött be, Kolozsvár tömbösítette a fiatal egyetemistákat, a KMDSZ lehetőséget biztosított a számítógép használatra, így találkozási pont volt a hasonló érdeklődésű fiataloknak. A lehetőség szép lassan termelte maga mellé a tagokat, az akkori ifjú tehetségeket is, és az egyik KMDSZ szülinapon a programsorozat keretein belül rendezték

meg az első humorestet, az ifjúság célcsoportját megszólítva a Brassai egyik termében. A KMDSZ-el közösen szerveztek egy humoreseményt, de itt mindenki helyet kapott, a szervezés kicsúszva a kezekből, nem volt hatalmas siker. A kezdetek nehezen indultak, meghívás nagyon alacsony számban voltak, legtöbb esetben önszerveződő események voltak. Nem volt egy minta, nem volt norma és szabály rendszer: hogy kell, bejőjön a fellépő, kell-e fény a terembe, egymásra kell nézni vagy a közönségre, hogyan kell bánni a mikrofonnal stb. A valódi intézményesülést a Szomszédnéni Produkciós Iroda által szervezett Erdélyi Humorfesztivál jelentette.

„Már az RMDSZ-nél dolgoztam, mint kommunikációs ötletem és felvettem, hogy milyen lenne ha szerveznénk egy Humorfesztivált, úgy, hogy mi jövünk a programmal és ti az anyagi felét intézitek. Mondhatni munkahelyi terrorból indult.”

2002. áprilisában szervezte meg az RMDSZ² és a Szomszédnéni az Erdélyi Humor Fesztivált. A rendezvény célja egy olyan közösségi együttlét, amely elsősorban nem csupán a műfajt népszerűsíti, hanem újabb tehetségeket termel ki. Az akkor szintén ifjú online és már meglévő nyomtatott sajtó lehetőséget biztosított, hogy a Szomszédnéni úttörőként népszerűsítse a társulatot és az eseményt. 2017-ben már a 14. alkalommal került megrendezésre. A tizenegy év alatt, számtalan formában változott az esemény jellege, a kezdeti fázisban Kolozsvár centrikus volt, fellépők, események, majd a Szomszédnéni népszerűsődése által, évről évre jöttek Magyarországi előadók is akikkel együtt a Humorfesztivál ideje alatt, az Erdélyi nagyobb városokban is szerveztek előadásokat (pl. Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Megyes, Nagyvárad) mivel elsősorban gazdaságilag nehéz volt a megfelelő promovációt kialakítani egész Erdélyre, ezért az utóbbi néhány évben visszaállítva a rendszert ismét Kolozsvárt jelölték ki a humor fővárosának egyhetesre bővítve az időtartamot és színesítve a programokat. Fontos szerepet töltött be a politika, amire a későbbiekben a mező határainál kitérek, valamint a humorfesztivál versenye. A verseny, ahol a fellépők 5-7 perc saját anyaggal kell színpadra álljanak, nemtől, kortól függetlenül, kizárólag erdélyi versenyzők. A tehetségkutató lehetőséget biztosít és feljogosít, hogy ezt tevékenységként folytasd.

Az Erdélyi humor mező

² RMDSZ- Romániai Magyar Demokrata szövetség-politikai kisebbségi érdekképvislet Romániában, bővebben: www.rmdsz.ro

Erdély esetében, ha Magyarországhoz hasonlítom minden esetben érdemes csupán kicsinyítő képzővel mondanunk és mezőcskéről beszélni, mint mezőről. A modern társadalmakban a cselekmények differenciálódnak, olyan célok alapján, amelyeket a társadalom által mutatott cselekmények határoznak meg, és ezek különböző terekre és alterekre oszthatók. Az így létrejövő mezők bizonyos társadalmi helyeket és egymás közötti viszonyok összessége, amelynek struktúrája a mezőben lévő szereplők viszonyától és az őket befolyásoló erőforrásoktól függ. (Bourdieu, 1992) A tényezők és kritériumok mindegyikének eleget téve fogom a következőkben a humor társadalmi mezőjét erdélyi vonatkozásban felvázolni.

Szereplők

Akár a televíziós produkciók vagy a színházi világban meg tudnánk különböztetni fő és mellékszereplőket, azon értelemben miszerint ebben a mezőben részt vesznek vagy elfoglalják helyüket. A korábban jeleztem, hogy a „main stream” humoristákat helyezem fel erre a térképre, itt viszont valamilyen szabályrendszer szükséges volt felállítanom, ami alapján ezt definiálom. Az egyik ilyen tényező a fellépési szám volt. Így az interjú alanyok sorában nem került be az, akinek nem volt legalább 100 fellépése.

A szereplőket tekintve elsősorban nem csupán azok neve említődik, meg akikkel interjú készült, hanem azok is akiket az interjú alanyok legalább 2 alkalommal említettek. Így az erdélyi humoristák sora a következőket fedi:

Szomszédnéni Produkciós Iroda, azaz Bálint Ferenc és Tóth Szabolcs – az erdélyi humorfesztivál alapítói, az egyetlen olyan erdélyi humor szereplők akiket Magyarországon Bon-bon díjjal és Karinthy gyűrűvel jutalmaztak.

Felméri Péter – Kolozsvári születésű humorista, aki elsőként csatlakozott erdélyi humoristaként a Dumaszínházhoz

Zsók Levente – Székelyföldi humorista, tagja volt a Dumaszínháznak, szerepelt a Comedy Centralban és a Showder Klubban is.

Open Stage- Lung László Zsolt és Kozma Attila – Színész végzettségűek, főállásban ezzel is foglalkoznak, jeleneteikben dalokat is feldolgoznak

Kun Zsolt – a humorfesztiválon jelent meg 2011-ben, szerepelt a Comedy Centralon, később ő lett az Erdélyi Humorfesztivál egyik főszervezője

György Botond – 2011-ben nyert humorfesztivált, 2012-ben Médiabefutót, szerepelt a Rádiókabaréban, később ő lett az Erdélyi Humorfesztivál másik főszervezője

András Előd – 2015-ben nyert Humorfesztivált, később Magyarország Szereplek műsorában került döntőbe, nagy lehetőség

Gáspárik Attila – az erdélyi humor alapítójaként tartják számon, nem aktív humorista, ezért fellépéseket nagyon alacsony számban vállal

Csíkszentgyörgyi Székely Góbék – tradicionális viseletben és megjelenve, kizárólag Erdély területén, leggyakrabban Székelyföldön mutatják be a viselkedés mintákat

Orotvai Komák – 2015-ben tűntek fel, akik a Góbékhoz hasonlóan tradicionális viseletbe, főként Székelyföldön egyre népszerűbben parodizálják az idős korosztály modern technikával való gondjait

Insect – Csutak Levente vezette zenés parodista együttes, akik erősszeretettel román szavakat székelyesítve építik fel produkciójukat, feldolgozásait

Hahota –Puskás Győző alapította magán színházársulat 1985 nyarán, jelenleg hét aktív tagot számlál

Gruppen-hecc – Nagy István alapította színházársulat a 90-es években, jelenleg hét aktív taggal rendelkezik.

Csoportosításuk

Több szempont és különbség mentén kell ezt megtennünk. Az erdélyi humor mezőben lévő fellépők nem egésze tartozik és vesz részt az erdélyi Stand Up Comedy mezőben, a lényeges különbség a fellépések jellegétől és milyenségétől függ. És bár kizárólag humorral foglalkoznak még is különbséget kell tennünk.

A . Szervezési forma szerint:

- Egyéni előadók: Felméri Péter, Zsók Levente, András Előd, Kun Zsolt, György Botond, (Gáspárik Attila)
- Páros fellépők: Szomszédnéni Produkciós Iroda, Open Stage, Székely Góbék, Orotvai Komák
- Zenei parodista együttesek: Insect
- Színházi kabaré társulatok: Hahota, Gruppen-hecc

B. A piacon való elhelyezkedés szerinti megoszlás:

- Inkább külföldön lépnek fel: Szomszédnéni Produkciós Iroda, Felméri Péter, Zsók Levente
- Inkább itthon lépnek fel: András Előd, Kun Zsolt, György Botond, Open Stage, Székely Góbék, Orotvai Komák, Insect, Hahota, Gruppen-Hecc
- Inaktív: Gáspárik Attila

C. Műfajilag:

- Stand Up Comedy: Szomszédnéni Produkciós Iroda, Felméri Péter, Zsók Levente, András Előd, Open Stage, Kun Zsolt, György Botond
- Színház: Hahota, Gruppen-Hecc
- Paródia: Insect, Székely Góbék, Orotvai Komák

A mezőn belüli szabályok

Az erdélyi humorban a szabályrendszer olyan alapvetőségekre épít amely valószínűleg a Stand Up Comedy műfajában mindenhol örökérvényű. Az első és legfontosabb a szerzői jogokra vonatkozó szabályok. A plágiumot a mezőn belül a csoport valamennyi tagja nem nézi jó szemmel, az megtörténhet, hogy „urban legend”-et mesélünk és volt rá precedens, elsősorban elkerülendő, de bocsánatos bűnként kezelendő. Viszont a legnagyobb szankciót az jelenti amikor tudatosan akár más erdélyi fellépő poénjával történik a visszalépés. Kiközösítés történik sőt, gyakran előfordul, hogy amennyiben az egyik fellépő foglalt, a megkeresett egy másikat ajánl maga helyett, viszont egy „büntetett előéletű humorista” nem fog fellépési lehetőséget kapni. Ez olyan eltiltással is járhat, hogy többé nem hívják meg a

Ábra 1. Az erdélyi humor mező

humorfesztiválra fellépőként. A szabály rendszer kevés esetben szól tematikákról, stílusról

viszont nagyon szigorúan veszi az időt. A fellépés időtartama nagyon fontos, sok esetben a fellépőt elragadhatja a közönség és a tervezett 15 perc helyett beszélhet, akár harmincat is, viszont ezáltal a következő vagy a legutolsó fellépőnek tesz rosszat, hiszen a közönség folyamatosan fárad, ezért nem ajánlott: 1,5 legfeljebb 2 óra műsoridőt tervezni. Bár hivatalosan nincs Erdély leosztva körzetekre, mert szabad piac van, mégis főként a közép kategóriájú fellépőknek kialakult egy fellépő bázis, ez általában a szülővároshoz tartozó megye és szomszédos megye, ahova a többi humorista többnyire vendégfellépőként érkezik. Ez történhet tudatosan, mivel már a közönségnek egy idő után megnő az igénye, hogy egy új arcot lásson, így elhívunk más kollégát is, mi pedig házigazdaként rövidebb műsoridővel kedveskedünk. Viszont történhet véletlenül is, amennyiben egy tőlünk nem érintő megyében tartózkodunk (pl. egyetem) és fellépéseket vállalunk értelemszerűen területet hódítva képezi a mi bázisunkat. Követelményként jelenik meg, saját magunkkal szembeni szabály, de sok esetben a társak is jelzik, hogy „meg kell újulni” – nincs idő korlát adva, de egyik évről a másikra, nem szabad ugyanazzal a szöveggel visszatérni, sokszor ez az idő rövidebb, hogyha egy településen több alkalommal is fel kell lépni. Van egy alsóküszöb amely az árra vonatkozik, ez főként a leggyakrabban itthon fellépő humoristáknak fontos, hogy ne az ár befolyásolja a megrendelőt.

A mezők határai

Az 1-es számú ábra jól ábrázolja vizuálisan, hogy jelenlegi Erdélyi magyar humor mező határai mettől meddig terjednek, illetve milyen további mezőkkel érintkeznek.

A humor mező nagy részét a Stand Up Comedy műfajában tevékenykedő humoristák fedik le. Bizonyára, érintkeznek az irodalommal is, és van képviselője Erdélyben viszont prioritásként kezeltem a mezőben azt fel tüntetni, aki ezt aktív kereskedelmi tevékenységként végzi és az évi összbevételének, legalább a felét ez teszi ki.

Az erdélyi humor mezőben, egy kisebb almezőként jelennek meg a parodisták, amely a műfaji besorolás szerint különbözik el, és azért volt fontos külön almezőt számukra létrehozni, mert a valóságban sem képeznek egy mezőt (nincs köztük kommunikáció, fellépési együttműködés, sőt olykor ellentét áll fent a műfaj között.) Ezek alapvetően: a Székely Góbék, Orotvai Komák, Insect – *„Ezek más célközönségnek az igényeit szolgálják ki, a Stand*

up az a magas kultúrát megtestesítő humor” illetve „Egyik fellépésem alkalmával odajött az Insect, hogy ne hadjam abba, amit csinálok, erre én: de ti igen!”.

Nem csupán kiindulási pontként jelent meg a színház, hanem mai napig aktívan átfedés van, a humorral foglalkozó színház vagy kabarétársulatok között: Gruppen-hecc vagy a Hahota esetében is, mindkét mezőn helyet foglalnak. Akit viszont valóban a mienknek érzünk, ennek ellenére színházi emberként is tevékenykednek az Open Stage – Lung László Zsolt és Kozma Attila, akik a hálózat részét képezik.

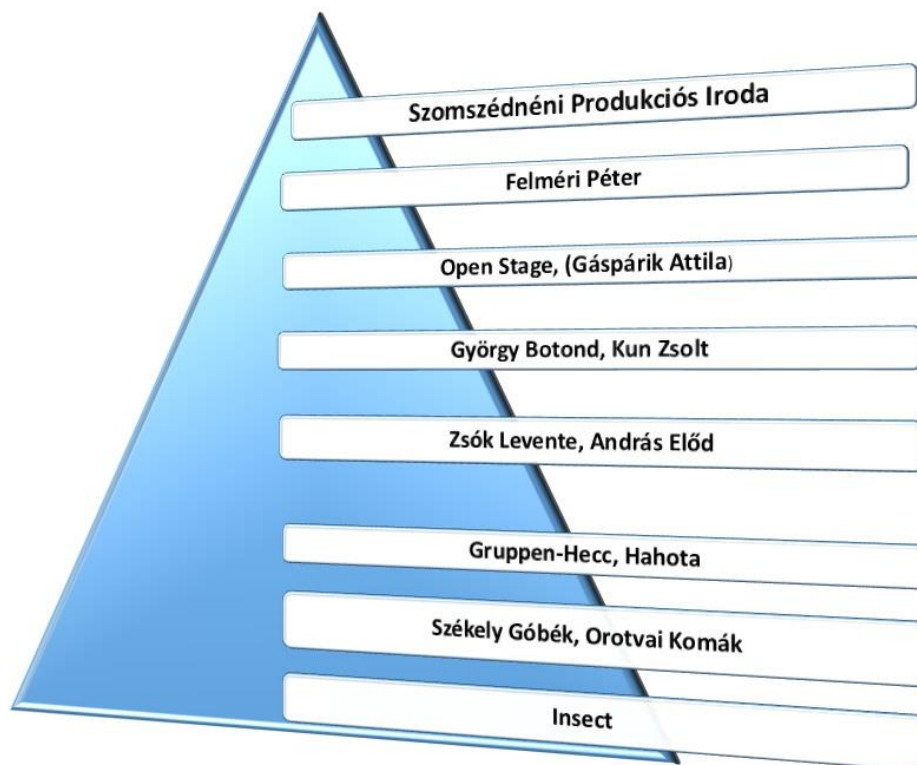
A Dumaszínház bár nem erdélyi intézmény nagyban összefolyik az erdélyi humor mezővel, a híd szerepet betöltő Szomszédnéni, Felméri Péter és korábban Zsók Levente a társulat tagjaiként számtalan lehetőséghez juttatták az erdélyi ifjabb humor nemzedéket. Gyakorlatilag mindkét mezőnek oszlopos tagjai, viszont valószínűleg abban a mezőben nagyobb bevételt szereznek, egyrészt mivel vállalkozásként működik, másrészt pedig a területi és lefedettségi adottságokból kifolyólag.

Az erdélyi humor mező egyik fekete pontja, hogy a médiát nem lehet még feltűntetni határnak, egyelőre csupán néhány jelentős esemény alkalmával jelenik meg egy röpké videó vagy interjú, viszont nem tud olyan jelentős szerepet betölteni, mint Magyarország esetében a Showder Klub vagy Comedy Central, nem mozgósít tömegeket, mert nincs meg az a csatorna, sem rádiókabaré sem televíziós ami ennek teret adna, sokkal inkább van ilyen fajta potenciál az interneten működő csatornáknakban.

A politikai mező viszont annál inkább helyet foglal és enyhe átfedés is van, ez első sorba az Erdélyi Humorfesztivál szervezésének is köszönhető, hiszen legalább két humorista állandóan konzultál és tartja a kapcsolatot a rendezvény szervezése okán, továbbá amint az ábrán jeleztem a megrendelők egy száma (jelöltem X-el) sok esetben politikai személyek vagy szervezetek (kampányok, politikusok, közösségi képviselők vagy vezetők). A politikai mező mint már mondtam találkozási ponttal rendelkezik a megrendelőkkel is. A megrendelők viszont mégis alkotnak egy külön halmazt is, mert további státusszal rendelkező felek is rendelnek fellépést, nem csupán politikai szereplők. Ezek többsége: civil vagy ifjúsági és diákszervezetek szervezetek, vállalkozók ez esetben céges rendezvényekre, rendezvényszervezők és menedzserek illetve magánszemélyek.

A mezőn belül hierarchia

Hierarchia elkészítésénél több tényezőt kellett figyelembe venni. Elsősorban a szakmai elismerések számítanak leginkább, ebből nincs olyan sok (Karinthy gyűrű, Bon-Bon díj, Humorfesztivál) a második kritérium, a televíziós és rádiós szereplést foglalja magába, (Showder Klub, Comedy Central, Rádiókabaré) továbbá a hierarchia egy másik szintjét képezi már az, ha valaki a Dumaszínház tagja-ennek oka, hogy egyre nehezebb a társulathoz való

Ábra 2: A mezőn belüli hierarchia

bekerülés. Ezt követi a szakmában való tapasztalat, tisztelet, majd 2015-től érződött az, hogy milyen nagy szerepe van annak aki megszervezi a humorfesztivált, így került bele ez is a kritériumokban. Ezt követi az egyéb kisebb szakmai elismerések (Félőrültek, Magyarország Szereplek) vagy az olyan eseményeken való szereplés ami nagy presztízsnak számít (rangos fesztiválok, állandó fellépés).

A hierarchia így a következőképpen néz ki, amelyet a megkérdezettek által és az említett kritériumok alapján állítottam össze amelyet a 2.ábrán figyelhetünk meg.

A hierarchia csúcsán értelem szerűen a Szomszédnéni Produkciós Iroda helyezkedik el, akik 2011-ben Bon-Bon díjat, majd 2014-ben Karinthy gyűrűt kaptak, 15 éve a szakmában aktívan tevékenykedő humortársulat, akik az Erdélyi Humorfesztivált is szervezték 11 alkalommal.

Őt követi a sorban Felméri Péter aki joggal a második- hiszen állandó szereplője a Showder Klub és a Comedy Central Bemutatja című műsornak, illetve Rádiókabarének, a legrégebbi erdélyi humorista aki a Dumasínház tagja.

Az Open Stage vívta ki magának a bronzérmét, aki szerződéses viszonyban is voltak a Dumasínházzal, itthon viszont nézettségi sikereket döntögettek, színházi emberként felnéz rá a szakma, ezen a helyen viszont osztozik Gáspárik Attilával akit azért említettünk zárójelben, mert bár a szakma alapítóként tekint rá és szaktekintélyként meg kell azt jegyeznünk, hogy az elmúlt év tízedben nem volt túl aktív a humor területén.

A középosztály játékosaként említeném Kun Zsoltot és a saját személyemet, akik szakmailag nem sokban térünk el a minket követő rétegtől, viszont amikor a Szomszédnéni Produkciós Iroda kettőnknek átadta a Humorfesztivál szervezési jogát a csoporton belüli tisztelet növekedett és bizonyos esetben alárendelteké váltak. András Előd és Zsók Levente jelentik a következő lépcsőfokot, akik elméletileg nem lehetnének egy súlycsoport, hiszen Levente egy évtizede üzi ezt a szakmát, míg Előd két éve-mégis 2016-ban a Dumasínház megvált Zsóktól mint a társulat tagjától, így minden eddigi előnyt elvesztett, ezáltal hatalmas presztízs veszteség érte, ha a közönség irányában nem is, de a mezőn belül igen. Ezalatt az idő alatt viszont Előd közel száz fellépésen volt túl, sőt bekerült a Dumasínház által szervezett verseny döntőjébe.

A soron következő kategória egyben színházi kategória is, bár nagy múltra tekintenek vissza a Hahota és a Gruppen-hecc a mezőn belül mégsem magas a pozíciójuk, ez főként abból adódik, hogy túlságosan kötött az amit csinálnak, a fellépési igények nagyok: díszlet, öltözet és többnyire színházi kellékek és nem szabad elfelejteni, hogy más célközönséget szolgálnak ki, szólítanak meg.

A két utolsó kategória a mezőn belül a legtöbb kritikát kapja. A képviselt műfajt az magyar humor „Fásy mulatójaként” emlegetik. Bár nem arról van szó, hogy amit csinálnak nem vicces, hanem egy idő után már nem. Ennek ellenére a Székelyföldi közönség előtt töretlen a népszerűsége: a Székely Góbéknak és az Orotvai komáknak egyaránt. A hierarchia alján megjelenő Insect-Bogarak az erdélyi humor nem egészen jól sikerült Irigy Hónalj Mirigy stílust felkarolva lépnek fel, többnyire város és falunapi rendezvényeken viszont nagyszámban és kiemelkedő fellépési díjért.

Tematikák

A kultúra az ismeretek összessége, amelyeknek részét az értékek, normák, viselkedési modellek, szokások képezik amelyeket az egyén elsajátított az őt felnevelő közegben és a szocializáció során akaratlanul vagy tudatosan. (Papp A., 2013) Hozzájárul ahhoz amik vagyunk, és beszédeinkben ez fellelhető. A tematika elsősorban tehát kulturálisan is fontos és ez jól tapasztalható a humor előadások témaválasztásában.

Az internet megjelenésével a humor megváltozott, a hosszú időn át felsoroló vicc szerű történetek elavulttá váltak és felváltotta az olyan jellegű történet, ami önmagában nem csupán egy fikció, hanem az előadót hallgatva a közönség, az ember akaratlanul magára ismer. (Pl: Tóth Szabolcs: A lányokkal mindig kell sétálni) Vannak viszont általános témák, ami minden humorista történetében megjelenik: család, barátok (egy olyan ismerős aki vicces helyzetbe kerül), nők, technológia, fellépések, utazás, Székelyföld és nyelvezete. Az erdélyi humorban megjelenik egy sajátos tematika és ez a kisebbség kérdése, az előadásokban ez elég jelentős számot képvisel: román-magyar viszony, a román nyelv akadályai magyaroknak.

Erdélyben megszűnni látszik a politikai humor. Ennek több oka van:

- Az erdélyi humor mező szorosan összekapcsolódik a politikai mezővel. Leginkább az RMDSZ-el, aminek egy nagy része, főként Erdélyben megrendelő is és nagy számú települést fed le.
- A fellépők időtálló szövegeket próbálnak írni, az amit, hogyha egy év múlva ad elő, akkor is aktuális, ezért igyekeznek általános dolgokkal foglalkozni.
- Kevés média szereplő van, akiket Erdélyiek és ismerik őket/habitusukat: *„Pásztor Sándorral hiába viccelődnék, még akkor is, ha ő a Bihar Megyei Tanács elnöke-Csíkszeredába nem is ismerik és nem is érdekli őket.”*
- Nincs megfelelő média. Amennyiben lenne egy olyan média ahol havi rendszerességgel, akár gyakrabban a humoristák egy műsorban szereplnének, szükségszerűvé válna, hogy politikáról is beszéljenek, különben nem tudnának megújulni.

Az erdélyi humorban mégis megjelennek tabu témák, annak ellenére, hogy az interjúalanyok egy része kifejtette, számára nincs tabu téma és mindenről szívesen beszél.

„A vallás kisebb közösségekben eléggé annak számít -bár én szívesen beszélek róla”

„A túl szélsőségesen beszélsz valamilyen témáról- ami például az amerikai humorban népszerű itt elveszted a szimpátiádat”

„Korábban a szexualitás is tabu volt, most már egyre nyíltabban lehet beszélni erről.”

Főként a vallással kapcsolatosan merült fel, hogy érzékeny az erdélyi közönség, de nem szokott előfordulni a halál és a sérült személyek vagy egyéb betegségek sem.

Egyenlőtlenség

Az erdélyi humorban de általában a Stand Up Comedy-ben világviszonylatban a nem túl bizalomgerjesztő a nők helyzete.

Sok esetben Magyarországon és Erdélyben sexista beszédmódban jelenik meg a nők helyzete, és általában a nő.

Talán nem véletlen az sem, hogy Magyarországon jelenleg egy, Erdélyben viszont egyetlen női humorista sincs. Ennek okára valószínűleg ez a tanulmány nem fog tudni választ adni, mégis néhány érvet fel tudnék hozni. *„Amerikában számtalan jó női humorista van, nagyon fontos lenne, hogy ők beszéljenek- egy másik szempont szerint bemutatva a világot. Viszont azt tapasztalom, hogy még Magyarországon is nehezen figyelnek fel- a többi nő irigykedve vagy éppen szánalmasnak tartja, a mellette ülő férfi pedig nem is mer sokszor nevetni.”*

Erdélyben ez az egyenlőtlenség jól kiemelődik, és látszik az, hogy főként kisebb közösségekben az emancipáció folyamata nem fejeződött be, a férfi dolognak tartják azt, hogy a középontban viccet mesélve, ők azok akik igenis megmondják.

Motivációk

Az osztálybohóca, vagy azon személyiségek akiknek a szereplési vágyuk magasabb sokszor valamilyen negatív hatásnak vagy történésnek tudható be az életszakaszban. (Bagdy, Pap, 2004)

A dolgozat egyik mellékeredményeként jelent meg, amely főként pszichológiai irányzatú, hogy az erdélyi humoristák majdnem többségénél egy olyan esemény volt, amire sorsfordulóként tekintenek és ezzel magyarázzák a humorba való menekülést. Ennek fő okai a szocializációban keresendő:

- Család: *„Hozzájárult a pályaválasztásomhoz, hogy édesapámat másfél éves koromban elvesztettem, nem volt egy férfi a családban, focista volt, a pályán halt meg - szívinfraktust kapott.” „Sosem beszéltem erről, de édesapám sokáig vert, hogy nem vagyok elég jó, nem tudok románul, hogy belőlem nem lesz semmi.” „A nagymamánál nőttem fel 7-éves koromig, nincs egy jó családi hátterem.”*
- Iskola: *„Én vagyok talán az erdélyi humor Ady Endréje – nem csak azért mert egy iskolába tanultunk. Sokan nem értenek de talán hozzájárul, hogy nem jártam óvodába.” „Kirúgtak az iskolából és máshol kellett folytassam a tanulmányaimat, 11.ik osztályban”*

Az életutak többsége a két végletet követte:

- *„Szerettem a középpontban lenni, sokat viccelődtem, szerepeltem”*
- *„Inkább vissza húzódo csendesebb gyerek voltam”*

Gyakran voltak előzmények, akár családi összejövetelek alkalmával, akár a baráti társaságokban. Az iskola fontos szerepet töltött be: szavalóversenyek, Ki mit tud?, színjátszó kör- a humoristák között olyan is van, aki ezt az életutat teljesen a véletlen hozta és egyik percről a másikra jelent meg a színpadon. A legfontosabb motivációt: a szereplési és bizonyítási vágy jelentette.

A humor, mint munka:

A hierarchiát úgy is el lehetett volna készíteni, hogy csoportosítjuk oly módon, hogy kik azok a szereplők akik főmunka időben teljesen ebből élnek, illetve kik azok akik kiegészítőként tevékenykednek. *„A dumaszínházhoz kerülésem óta vált az egész munkává.”*

A fellépések száma az eddig elkészült interjúk alapján (hozzávetőleg):

Szomszédnéni Produkciós Iroda: 1800

Felméri Péter: 1460

Zsók Levente: 980

Kun Zsolt: 300

György Botond: 310

András Előd: 103

Az árak kategóriánként változnak viszont van jótékonyági is, ezen kívül az ár tendencia folyamatosan növekedett:

„Egy millió hatszáz ezer forint volt a legtöbb amit kaptunk egy fellépés alkalmával.”

A célközönséget tekintve főként: 16 és 45 között tartják a legjobbnak a közönséget.

Következtetés:

Bizonyos társadalmi helyek és egymás közötti viszonyok összessége, amelynek struktúrája a térben lévő szereplők viszonyától és az őket befolyásoló erőforrásoktól függően képezhetnek. (Bourdieu, 1992) A magyarországi humor képére jött létre az erdélyi humor. Előzményei az irodalomra és a színházra vezethetők vissza, viszont a rádió és a televízió nagy hatással volt ennek rohamos fejlődésére és kialakulására. Az erdélyi humor alapját Gáspárik Attila és Nagy István nevéhez köthetjük, akik a műfajt beoptáltak az erdélyi közönség kultúrájába. A 2000-es évek végén Kolozsvár a sokszínű magyar egyetemistákat tömbesítő város lehetőségei teremtettek helyet a műfajnak, ahol a Szomszédnéni Produkciós Iroda is megalakult. Ők intézményesítették a Stand up Comedy-t és nagy érdemük a Humorfesztivál megszervezésében volt, amelyet az RMDSZ-el közösen vittek tovább. Néhány erdélyi humorista a Dumaszínházhoz való igazolása növelte a műfaj népszerűségét, is Erdélyen egy mintakövetés alakult ki. A mező szorosan összekapcsolódik a színházzal, a megrendelőkkel és a dumaszínházzal is. A humor mezőn belül több műfajt különböztethetünk meg, amelyek hierarchikusan helyezkednek el. A legfontosabb szerepet a televíziós szereplés és szakmai elismerések képezik. A tematikákban sajátos jelleggel jelenik meg a román-magyar viszony és a nyelvi nehézségek. Egyenlőtlenségekről is beszélnünk kell, aminek alapját kulturálisan is magyarázni tudjuk, de nem csupán a humorban jelenik meg ez a nemi egyenlőtlenség, Erdélyben viszont egyáltalán nincs női nemű humorista. Az erdélyi humor mezőben a Stand Up Comedy műfajjal foglalkozó humoristák dominálnak. A fellépések száma elég magas, és néhány eset jó példa, hogyan válik a hobbi munkává, keresve ezzel kimagasló fizetést. A motivációt főként a bizonyítási vágy jelentette, viszont sok esetben negatív vagy szocializációs előzménye is felmerül a műfaj tevékenykedői életútjában. Nagyon fontos feltáró jellegű kutatás, amely egy olyan csoportot ír le, amely nehezen hozzáférhető mégis hatalmas szereppel bír az erdélyi kultúra humor területére.

Bibliográfia:

1. Szalay K.: A komikumbreviáriuma (esszéésantológia) 1970
2. Czako G.: Humorisztika, derű és kenyőcs (2012. július 30., - <http://www.hamvasbela.org/2012/07/czako-gabor-humorisztika-deru-es-kenyocs.html>)
3. Kaposy M.: Humorlexikon - *Tarsoly Kiadó* 2001-ben, Budapest. ISBN 963-86162-3-7
4. Freud, S. (1982 [1905]). A vicc és viszonya a tudattalanhoz. In: *Esszék* Budapest: Gondolat Kiadó, 23-251.
5. Berlyne, D. E. (1972). Humor and its kin. In J. H. Goldstein & P. E. McGhee (Eds.), *The psychology of humor: Theoretical perspectives and empirical issues* (pp. 43-60). New York: Academic Press.
6. Godkewitsch, M. (1976). Physiological and verbal indices of arousal in rated humour. In A. J. Chapman & H. C. Foot (Eds.), *Humor and laughter: Theory, research, and applications* (pp. 117-138). London: John Wiley & Sons
7. Bagdy E. – Pap J. (2004): Gondolatok a nevetésről. *Psychiatria Hungarica*, XIX. évf. (5), 390–418.
8. Pap, J.(2006):Puer ridens–Humor az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, LVI.évf. 5. sz.,25-34.
9. Tisljár R.: A humor kialakulása és szerepe a kommunikációban in: *Evolúciós pszichológia mesterfokon, Pro Pannonia* 306-322 old. 2016
10. Lendvai E.: 1996. Közelkép a verbális humorról. *Nemzeti Tankönyvkiadó*, Budapest.
11. Lewis B.: *Hammer&tickle: The history of communism told through communist jokes* 2008, trad: Pavelescu, Mihai Dan 2015 Meteor
12. Papp R.: *Miért kell Kohn bácsinak négy hűtőszekrény? – Élő humor egy budapesti zsidó közösségében* (kiadta: Nyitott könyvműhely, 2009)
13. Albert Einstein- idézi: Fritz Perls – *In and Out the Garbage Pail* 1969
14. GEERTZ C.:*Az értelmezés hatalma* (1994) Századvég Kiadó, Budapest, Fordította: Andor Eszter
15. Balázs L.: „Nekünk menyaszzonyunk nincs es...” a sorsforduló szokások humora, komikuma, - kézirat
16. Papp A.: A kultúra léte a társadalmunkban – *Humán Innovációs szemle* 2013/1-2.
17. A magyar rádió 1956 után: *Magyar Elektronikus szótár*: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/504.html#510>
18. Koncz Cs.: *A dumán túl* (2013) Ulpius kiadó, Budapest
19. S. Friedman: *Legitimizing A discredited art form: The Changing field of british comedy in Edinburgh* *Working Papers in Sociology* No. 39 (2009)
20. Maksa Z.:*Majd értesítjük, Szamaárfül* Kiadó, Budapest (2008)